

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ**

О. В. КОРВАТ

Ризики діяльності страховика

ХАРКІВ – 2008

УДК 368:65.011.3

ББК 65.27

К 66

Корват О.В. Ризики діяльності страховика. – Х., 2008. – 20с. (Препр. / ХДТУБА).

У препринті розглянуто тлумачення категорії «ризик діяльності суб'єкта підприємництва», визначені характеристики основних ризиків страховика, узагальнено досвід їх систематизації, уточнені існуючі класифікації ризиків.

© О.В.Корват, 2008

Наукове видання

Корват Олена Валеріївна

Ризики діяльності страховика

Відповідальний за випуск **В.І.Успенко**

Рекомендовано до видання кафедрою
фінансів та кредиту ХДТУБА
(протокол № 6 від 11.12.2008)

Підписано до друку 18.12.2008
Папір офсетний
Умов.-друк.арк.1,07
Наклад 100 прим.

Формат 60x84 1/16
Друк RISO
Гарнітура Times New Roman
Безкоштовно

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури
Україна, 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40, кафедра фінансів та кредиту,
тел. (057) 700-28-41.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
61002, м. Харків, вул. Сумська, 37. Тел. (057) 700-53-31, 714-34-26.

ВСТУП

Ризик є неодмінною складовою підприємницької діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва. Особливістю страхового бізнесу є його функціонування у подвійній уразливості до ризиків: з однієї сторони страховик приймає ризики на страхування від інших учасників ринкових відносин, з іншої сторони, сам наражається на можливі небезпеки у власній діяльності.

Страхові компанії в Україні працюють в умовах значних політичних і законодавчих ризиків, інфляційних процесів, незначного рівня гарантій виконання зобов'язань контрагентами, низької страхової культури. Глобалізація економіки сприяє загостренню конкуренції на фінансових ринках. Таким чином, негативних факторів функціонування ринку страхових послуг України досить багато. Тому без усвідомлення сутності ризиків, необхідності їх ідентифікації та вимірювання, без впровадження сучасних технологій ризик-менеджменту на рівні компаній та груп, а також сучасних інструментів пруденційного нагляду та регулювання на рівні держави, неможливо забезпечення стабільної діяльності національних страхових компаній та страхової системи в цілому.

Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року [5] визначає необхідність запровадження максимального обліку Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг ризиків у діяльності страховиків, перевірки якості внутрішньої системи управління і контролю за ризиками. Для вирішення цього комплексного заходу першим кроком повинно стати виявлення та систематизація найважливіших ризиків, що можуть мати негативний вплив на роботу страхової компанії.

Необхідно зауважити, що поставлене завдання ускладнюється тим, що ще не досягнуто наукового консенсусу у тлумаченні категорії «ризик», незважаючи на численність публікацій і досліджень, невпорядкована термінологія визначень ризиків. Крім того, існує певна кількість різних і рівною мірою обґрунтованих теоретичних та прикладних підходів до класифікацій ризиків страхових компаній. Здійснення дієвої систематизації ускладнено взаємозалежністю та взаємовпливом можливих ризикових подій.

Основними задачами дослідження є уточнення понятійного апарату ризикології, зокрема категорії «ризик діяльності суб'єкта підприємництва», визначення основних ризиків діяльності страхової компанії і їх систематизація, теоретичне узагальнення підходів до класифікації і визначення напрямків використання класифікацій.

Ґрунтовне вирішення цього завдання дозволить більш аргументовано підходити до питань ідентифікації та вимірювання ризиків діяльності страховика, прийняття зважених управлінських рішень органами управління компанії та якісного пруденційного регулювання страхової діяльності на основі оцінки ризиків.

1. Ризик діяльності як економічна категорія

Ризик - складна широка категорія, що має множини різних, а іноді протилежних основ та стосується багатьох соціально-економічних, технологічних, екологічних проблем значним розмаїттям прояву. Можна стверджувати, що ризик існує лише в процесі створення та функціонування будь-якої системи: підприємства, держави, людини, техніки. Тому для суб'єкта ринкових відносин він є властивістю діяльності та у ній проявляється. Не випадково В. Павлов стверджував: «Ризику немає, якщо нічого не робити, але тоді ви не управляєте подіями» [11, с.55].

Діяльність суб'єкта підприємництва здійснюється на власний ризик з метою досягнення певних економічних чи суспільних результатів. При прийнятті управлінських рішень керівництвом завжди існує ризик, який проявляється у частковій або повній невизначеності майбутніх змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

Слід зазначити, що категорію «невизначеність» іноді дорівнюють до поняття «ризик». Наприклад, «Економічна енциклопедія» визначає ризик в економіці та підприємстві як «невизначеність, пов'язану з прийняттям рішень, реалізація яких відбувається з часом» [11, с.53]. Дослідження цих термінів доводить, що відмінності все ж таки існують.

На підставі постулатів, які висунуті сучасним російським науковцем М. Роговим для обґрунтованого формулювання ризику [9], автор уточнює важливі особливості ризику діяльності економічного суб'єкта та його відмінності від невизначеності:

- ризик пов'язаний з очікуваннями і рішеннями суб'єкта та відображає їх, невизначеність може існувати сама по собі;
- ризик існує лише в майбутньому на відміну від невизначеності, яка може існувати в будь-який час;
- ризик може бути оцінений (вимірний) на відміну від невизначеності;
- вимірні характеристики ризику залежать від проміжку часу (часового горизонту), на який здійснюється оцінка.

Теоретичні узагальнення визначень поняття «ризик» постійно здійснюються науковцями [2, с. 16-26; 6; 9; 11]. Дослідники виділяють підходи до тлумачення цього терміну з такими ключовими словами: небезпека (загроза), явище (подія), ймовірність (можливість), ступінь (рівень, міра), дія (діяльність), характеристика, невизначеність.

Один з постулатів М. Рогова констатує: «варто розрізняти ризик і його міри» [9]. Це означає, що для адекватного формулювання ризику ключові слова ймовірність, ступінь, міра, рівень, що визначають міру ризику, необхідно відхилити.

При визначенні ризику складова компонента «діяльність» використовується для позначення дій суб'єкта, які пов'язані з вибором альтернатив в умовах невизначеності, заходів з управління ризиком. Ю. Слепухіна вважає, що трактовка ризику як дії або діяльності недопустима з точки зору дослідження операцій, коли існують можливі альтернативи при прийнятті рішень [11, с.54]. Дійсно, ризик пов'язаний із рішеннями, але він розглядається в майбутньому та проявляється у часі.

Визначення ризику як «характеристики» діяльності, середовища або рішення віддзеркалює невід’ємні умови існування ризику в господарчій діяльності суб’єкта, але не відображає змісту цього поняття.

Часто ризик розглядають як подію, явище, небезпеку, загрозу. Ключове слово «явище» застосовується у значенні «подія», а слова «небезпека», «загроза» також приймають значення можливої «події» із негативним результатом. Слово «подія» є дійсно ключовим при визначенні ризику.

У більшості запропонованих визначень акцентується увага на аспекті можливості настання ризикової події, або ризик визначається як «можливість». Характеристика категорії ризику як «можливості» відображає її сутність, як можливої події, яка може статися, а може і не статися.

Варто згадати про існування двох протилежних поглядів на ризик, який ідентифікують як можливу невдачу, матеріальну чи фінансову втрату, а іноді ототожнюють із успішним результатом, отриманням додаткового прибутку внаслідок реалізації вдалих рішень. Автор зауважує, що з метою інтегрованого управління ризиком досліджуються події, вплив яких може бути позитивним, від’ємним або змішаним [11, с.8], але з позиції безпеки ризик розглядається лише з негативної точки зору [12, с.3].

Основним об’єктом аналізу й управління у межах корпоративного ризик-менеджменту є сукупний або «інтегральний» ризик банкрутства, який може бути обумовлений проявом однієї чи декількох причин [14, с.574]. Часто саме ризик неплатоспроможності і його наслідки цікавлять власників, керівництво, клієнтів, кредиторів і державу в особі наглядових органів.

Крім події банкрутства управлінню підлягає сукупний ризик підприємства, що проявляється у разі невідповідності очікуваних інтегральних показників фактичним. Зокрема, компанія існує з метою «створення вартості для сторін, що зацікавлені у її діяльності» [13, с.7]. Зміна вартості компанії може виступати якісним інтегральним критерієм для оцінки ризику діяльності. Іншими прикладами показників є волатильність¹ ціни акції, доходності акції, рентабельності капіталу ROE (Return on equity), рентабельності активів ROA (Return on assets).

Ще одним важливим аспектом у визначенні ризику діяльності є ставлення до нього зацікавленої сторони². Оцінки ризику суб’єктивні та залежать від соціальних уявлень. Сприйняття можливих негативних наслідків може коливатися від категоричної неприпустимості втрат до згоди йти на будь-який ризик заради доходу. Рівень ризику, на який погоджуються власники підприємства, називають схильністю до ризику, толерантністю до ризику, ризик-апетитом [14, с.577], а також допустимим [7, с.10] чи прийнятним ризиком. Таким чином, не всі негативні події будуть вважатися ризиком з позиції особи, що оцінює стан та діяльність компанії.

Підсумовуючи, можна зазначити, що **сукупний ризик діяльності суб’єкта підприємництва** - це можливість певного негативного відхилення очікуваних (альтернативних) інтегральних показників діяльності суб’єкта з погляду зацікавленої сторони.

¹ Волатильність – ступінь розкиду значень навколо очікуваного рівня (середньоквадратичне відхилення).

² Зацікавлена сторона – особа чи група осіб, що зацікавлена в діяльності чи успіху організації. Приклади: споживачі, власники, працівники, постачальники, банкіри, асоціації, партнери чи суспільство. [3]

Ризик неплатоспроможності (insolvency risk) є окремим видом сукупного ризику діяльності, факт реалізації якого не залежить від суб'єктивних оцінок допустимого ризику. Ризик неплатоспроможності також називають балансовим (balance sheet risk) і визначають як можливу нездатність задовольнити вимоги контрагентів повною мірою через неплатоспроможність, коли зобов'язання перевищують активи [19, с.80].

Зацікавленими сторонами, що управляють сукупним ризиком страхової компанії, є органи управління страховика та державний наглядовий орган. На рівні компанії головною метою інтегрованого ризик-менеджменту є забезпечення прийняттого рівня сукупного ризику при тому, що різні напрями діяльності можуть істотно відрізнятися як за масштабами операцій, так і за профілем ризиків³. На практиці ця загальна мета полягає у знаходженні «оптимального співвідношення між ризиком і доходністю в масштабі всієї компанії» та «оптимальної відповідності між розміром залученого акціонерного капіталу і прийнятих ризиків» [14, с.574-575].

Основне завдання держави - попередження нестабільності фінансової системи та запобігання неплатоспроможності страховиків. Мета пруденційного нагляду на основі оцінки ризиків полягає у збільшенні його ефективності через мінімізацію ціни ризику банкрутств для суспільства, яка складається з вартості прямих втрат від неплатоспроможності страховиків, вартості попередження такої неплатоспроможності та вартості фінансування тих банкрутств, що неминуче відбуваються [16].

Для вирішення цих завдань як на рівні компанії, так і на рівні держави необхідно визначити основні фактори, що мають вплив на сукупний ризик діяльності страхових компаній.

2. Ідентифікація складових ризиків діяльності страховика

Сукупний ризик діяльності підприємства можна розкласти на складові ризики, які є ризикоутворюючими факторами для інтегрованого результату. Ризикоутворюючі фактори - це «сутність процесів або явищ, що сприяють виникненню того чи іншого виду ризику й визначають його характер» [10]. По суті, вони є джерелами, причинами ризику.

Відокремлення складових частин сукупного ризику є досить важливим етапом аналізу. Це дозволяє краще усвідомити та зрозуміти обставини, при яких загальний ризик зростає або зменшується, допомагає завчасно ідентифікувати можливі причини неплатоспроможності, попереджати небезпечні події або зменшувати їх негативний вплив. Автор пропонує визначати **складові ризики діяльності** як можливі події, які змінюють розмір сукупного ризику діяльності компанії.

Ідентифікація ризиків - процес знаходження, складання переліку, опису ризиків і їх факторів, що впливають на досягнення цілей організації, та факторів, що викликають реалізацію цих подій. У результаті ідентифікації має бути отриманий

³ Профіль ризиків – комбінація основних ризиків, особливості і відносні значимості яких визначаються специфікою діяльності [14, с.579]

системний опис сфер, об'єктів, ситуацій та факторів ризику (можливостей), зокрема, через класифікації.

Коли відбувається процес групування, то завжди виникає проблема рівня деталізації. Деякі ризики, які здаються окремими, можуть бути об'єднані, а інші, які здаються універсальними, можуть бути розподілені на кілька компонентів. Тому у класифікаціях часто використовується декілька рівнів.

У літературі [4; 6; 14-21] згадується велика кількість можливих ризиків діяльності страховика та їх факторів, здійснюється групування негативних подій за різноманітними ознаками. Не існує єдиної точки зору щодо однозначного відокремлення ризиків діяльності страхової компанії.

На теперішній час досягнутий певний галузевий консенсус відносно основних класів ризиків фінансових установ. Відповідно до існуючої визнаної класифікації, що була запропонована у 1996 році компанією Coopers & Lybrand у документі «Загальноприйняті принципи управління ризиком», головними загрозами для діяльності фінансової компанії є ринкові, кредитні й операційні ризики, ризики ліквідності й ризики (бізнес-) події [14, с.15-17, 242, 478].

Існують високорівневі класифікації безпосередньо для страховій галузі. Наприклад, Підкомітет Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) з платоспроможності та актуарних питань пропонує поділяти ризики страховиків на такі групи [8, с.170]: «Технічні ризики (ризики, пов'язані із зобов'язаннями), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із технічним або актуарним базисом розрахунків страхових внесків і технічних резервів у страхуванні життя та страхуванні іншому, ніж страхування життя, а також ризики, пов'язані із операційними витратами, надмірним або нескоординованим їх зростанням. Інвестиційні ризики (ризики, пов'язані із активами), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із спроможністю страховика управляти активами. Нетехнічні ризики, тобто ризики, які не можна належним чином віднести до технічних чи інвестиційних ризиків».

Фахівці зазначають, що неможливо побудувати ефективну систему розподілу ризику на категорії, тому що «ризик притаманний будь-якій економічній діяльності та існує безліч факторів, тому будь-яка класифікація буде умовною, оскільки провести чітку межу між окремими групами факторів ризику буде досить складно» [2, с.39]. Іноді важко однозначно відокремити ризики діяльності і через те, що між ними існує тісний взаємозв'язок. Взаємовпливи бувають дуже складними: несприятлива подія може виникати не через один фактор, а спричинятися кількома ланцюгами негативних причин [19]. Встановлений факт наявності інтегральних ризикоутворюючих факторів, які впливають, причому іноді взаємовиключно, на динаміку відразу декількох видів ризиків [10].

Автор здійснив спробу узагальнити ризики діяльності страховика, що наведені у літературі [4; 14-21] та уточнити їх властивості із визначенням взаємозалежності між ризикоутворюючими факторами. Для ризиків більш високого порядку, які об'єднують ризикові події у групу, автором перелічені складові ризикоутворюючі фактори. Список основних ризиків із характеристиками представлений у табл. 1 за алфавітом.

Характеристика ризиків діяльності страховика

Ризик	Характеристика
Бухгалтерський ризик (accounting risk)	Можливість застосування неадекватної (некоректної) облікової політики, неправильного відображення господарських операцій, помилок у складанні фінансової звітності (внутрішньої і зовнішньої).
Діловий ризик (business risk)	Можливість невідповідного або неадекватного впровадження загальних аспектів бізнесу, включаючи ризики неконтрольованого або стрімкого зростання (або недосягнення запланованого росту) і його наслідки для адміністративних ресурсів, витрат, ліквідності («ризик зростання»); надлишкової концентрації бізнесу в окремому регіоні або секторі, або накопичення уразливості до окремого типу ризику («ризик концентрації»); невідповідності або неадекватного управління виконанням робіт сторонніми особами («ризик аутсорсингу»).
Інвестиційний ризик (investment risk)	Можливість застосування невідповідної стратегії інвестування або неадекватного впровадження обраної стратегії інвестування, включаючи неправильну оцінку ринкових, кредитних та інших ризиків, властивих володінню активами.
Кредитний ризик (credit risk)	Можливість втрат у результаті невиплати страховику дебіторської заборгованості від третіх осіб, зокрема брокерів, перестраховиків. До кредитного ризику зокрема відносять: прямий ризик дефолту, ризик зниження рівня рейтингової оцінки контрагента («міграційний ризик»); непрямий кредитний ризик («ризик спреду»); ризик (затримки) розрахунків; ризик контрагента (зміни вартості послуг, умовних активів та зобов'язань); ризик концентрації, ризик невірної оцінки (даних, моделі).
Операційний ризик (operational risk)	Можливість втрат внаслідок невірної побудови бізнес-процесів, неефективності процедур внутрішнього контролю, технічних помилок систем і процесів, навмисних і ненавмисних дій персоналу, некомпетентності в управлінні, аварійних ситуацій, збоїв апаратури, несанкціонованого доступу до інформаційних систем і т.і. ⁴ . До операційних ризиків відносять можливі збитки від неадекватності методів управління ризиками.
Ризик адміністрування (administration risk)	Можливість функціонування неадекватних або невдалих адміністративних систем чи персоналу, включаючи комунікації між зовнішніми відділами по роботі з клієнтами та внутрішніми операційними відділами.
Ризик андеррайтингу (underwriting risk)	Можливість застосування невідповідної стратегії андеррайтингу або неадекватного впровадження обраної стратегії, зокрема невірна оцінка очікуваних збитків (страхових виплат), ризику дострокового припинення дії договорів, ризику катастроф та інших економічних факторів і біометричних параметрів (смертність, захворюваність, довголіття), що впливають на розмір страхових премій та/або резервів; невірна андеррайтингова оцінка ризику, що приймається на страхування (недоотримання страхових премій); надмірна концентрація ризиків за договорами страхування.

⁴ Базельський комітет до операційного ризику відносить також юридичний ризик, але залишає за рамками схеми достатності капіталу стратегічний ризик та ризик втрати репутації [14, с.479].

Ризик	Характеристика
Ризик (бізнес-) події ([business] event risk)	Можливість втрат внаслідок форс-мажорних обставин, несприятливих змін законодавства, дій державних органів та інше. До ризиків події звичайно відносять ризик змін у соціальному, технологічному, демографічному, політичному, правовому, податковому та іншому середовищі, а також ризик катастрофи або екстремальної події, включаючи надмірну акумуляцію подій через певну причину чи пов'язані із нею наслідки.
Ризик витрат (expenses risk) – ризик управління витратами	Можливість застосування невідповідної стратегії управління витратами або неадекватного впровадження обраної стратегії, включаючи ризики неконтрольованого збільшення витрат, недоцільного використання фінансових та інших (наприклад, людських) ресурсів, недостатнього розуміння технік прогнозування (ризик оцінки, зокрема оцінки впливу інфляції), неякісного моніторингу та контролю витрат.
Ризик внутрішнього управління/контролю (internal governance & control risk)	Можливість функціонування неадекватних або невдалих систем корпоративного управління й загального контролю, включаючи ризик, що походить від неадекватної культури контролю.
Ризик даних (data risk)	Можливість того, що збираються або зберігаються недостатні, неадекватні чи некоректні дані.
Ризик дистрибуції (розповсюдження) (distribution risk)	Можливість невідповідного розповсюдження страхових послуг і неадекватного контролю за дистрибуцією, особливо там, де здійснюється продаж через посередників та через Інтернет, зокрема ризик помилкового продажу.
Ризик дострокового припинення дії договорів (lapses risk)	Можливість неочікуваного припинення, завершення дії договору, що може призвести до перевищення викупної суми понад математичний резерв, неповернення здійснених страховиком початкових аквізиційних витрат від майбутніх страхових премій. Непередбачені дострокові припинення договорів страхування можуть бути антиселекційні та негативно впливати на розмір очікуваних виплат.
Ризик економічного циклу / економічних умов (economic cycle/condition risk)	Можливість несприятливих змін в економіці, включаючи несприятливі зміни таких економічних факторів як процентні ставки, інфляція, валютні курси.
Ризик інших зобов'язань, збитків, витрат (other liability risk)	Можливі несподівані збитки або витрати внаслідок інших причин, включаючи зобов'язання, що виникають внаслідок невідповідності дій регуляторним вимогам, збитки або витрати щодо діяльності, яка не пов'язана із страхуванням.
Ризик ліквідності балансової (funding liquidity risk)	Можливість виникнення дефіциту наявних коштів або інших високоліквідних активів для виконання зобов'язань перед контрагентами.
Ризик ліквідності ринкової (market liquidity risk)	Можливість втрат через труднощі у покупці або продажі активу у потрібній кількості за досить короткий період часу через погіршення ринкової кон'юнктури.
Ризик менеджменту / компетенції персоналу (management & staff competence risk)	Можливість того, що менеджменту, персоналу або іншим «інсайдерам» не вистачає кваліфікації, досвіду, інших особистих або професійних якостей, що дають можливість адекватно й успішно виконувати свої завдання. Він також включає ризик надмірної довіри до однієї чи декількох персон («ризик ключової особи»).

Ризик	Характеристика
Ризик моделі (model risk)	Можливість використання неадекватної моделі та/або некоректних параметрів для прогнозування фінансових ринків, визначення вартості фінансових інструментів, зобов'язань та оцінки пов'язаних з ними ризиків.
Ризик непокриття викупних сум	Можливі збитки внаслідок перевищення викупної суми, що сплачується при достроковому припиненні дії договору життя, математичного резерву
Ризик непокриття витрат	Можливі збитки внаслідок непокриття витрат на ведення справи відповідними доходами. Цей ризик може виникнути через незбалансоване збільшення витрат або через непрогнозоване зменшення чи недоотримання доходів.
Ризик непокриття страхових виплат	Можливі збитки внаслідок того, що реальна сума страхових виплат не може бути покрита відповідними доходами, що призначалися для виплат. Причинами може бути одержання незадовільної премії при прийнятті ризиків на страхування, неотримання або недоотримання інвестиційного доходу, що направляється в страхові резерви. Це може статися також внаслідок ризику випадкового відхилення виплат від очікуваних збитків; негативного відхилення очікуваних збитків через непередбачені зміни у факторах ризику, які призвели до збільшення частоти та/або серйозності вимог або умов виплат (наприклад, зміна законодавства, зміна технології, зміна соціальних, демографічних або медичних факторів, зміна клімату і погодних умов), а також внаслідок того, що технічні резерви сформовані у недостатньому обсязі для покриття страхових зобов'язань.
Ризик органу управління / групи (controller & group risk)	Можливість неадекватного або невідповідного управління, контролю або впливу від органів управління та пов'язаних осіб, включаючи головних акціонерів, підприємства групи та їх менеджмент.
Ризик оцінки (evaluation risk)	Можливість невірних оцінок, зроблених на будь-яких етапах та в будь-яких сферах діяльності страховика, зокрема ризик оцінки активів, ризик оцінки технічних резервів, ризик оцінки інших зобов'язань, ризик невірної оцінки очікуваних збитків за страховим продуктом. Причинами помилкових оцінок можуть бути ризики моделі, даних, випадкових флуктуацій, зміни тенденцій. Невірні оцінки можуть призвести до прийняття неправильних управлінських рішень.
Ризик перестрахування (reinsurance risk)	Можливість застосування невідповідної стратегії перестрахування або неадекватного впровадження обраної стратегії, включаючи ризики неправильної оцінки кредитоспроможності контрагентів з перестрахування, невірної оцінки параметрів страхового продукту та якості андеррайтингу або нерозуміння характеристик продуктів перестрахування, що призводить до вибору неправильного та/або недостатнього перестрахового покриття.
Ризик репутації (reputation risk)	Можлива втрата ділової репутації, що призводить до втрати (руйнування) бізнесу, зменшення вартості гудвілу та вартості компанії.
Ризик ринкової конкуренції (market competition risk)	Можливість несприятливих змін всередині страхових ринків, включаючи збільшення або зменшення попиту чи пропозиції страхових продуктів.

Ризик	Характеристика
Ризик стратегії (strategy risk)	Можливість вибору неадекватної бізнес-стратегії, неналежних шляхів та методів реалізації стратегії, зокрема недостатності ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей, неадекватного стратегічного реагування на зміни в бізнес-середовищі, встановлення неадекватно високого допустимого ризику. До ризику стратегії відносяться ризики прийняття невідповідних стратегій з андеррайтингу, перестрахування, інвестування, управління активами та пасивами, управління витратами, прийняття неадекватної (некоректної) облікової політики.
Ризик управління активами і пасивами (asset liability management risk – ALM risk)	Можливість того, що грошові потоки від активів не будуть відповідати потребі у грошових коштах на виконання зобов'язань. Цей ризик також називають ризиком узгодження активів та зобов'язань за валютою, строками або процентами. Неузгодженість (невідповідність) може виникати через неадекватне розуміння ліквідності активів, строків закінчення зобов'язань, через вплив ринкових ризиків, тощо.
Ринковий ризик (market risk)	Можливість негативної зміни вартості активів у результаті коливань процентних ставок, курсів валют, цін акцій, облігацій і товарних контрактів. Різновидами ринкового ризику є валютний ризик, процентний ризик, цінний ризик ринку акцій, цінний ризик товарних ринків, ризик ринку похідних фінансових інструментів.
Страховий (технічний) ризик (insurance risk or technical risk)	Можливість втрат внаслідок некомпетенції або помилок персоналу, недоліків та упущень андеррайтингового менеджменту, невірних оцінок, неефективності процедур внутрішнього контролю, що спричиняє неадекватне формування страхових премій, технічних резервів та перестрахування, управління витратами.
Технологічний ризик ⁵ (technology risk)	Можливість неадекватного або невідповідного використання (невикористання) технологій, зокрема інформаційних, можливість збоїв та відмов інформаційних систем, програм, баз даних, систем передачі інформації та іншого обладнання.

Більшість ризиків, наведених у табл. 1, властиві будь-яким фінансовим установам. Особливим для страхового сектора є технічний (страховий) ризик, до якого необхідно віднести ризики андеррайтингу, управління витратами та перестрахування.

3. Систематизація підходів до класифікацій ризиків страховика

Питання класифікації ризиків діяльності страховика є досить складною проблемою. Як вже зазначалось, труднощі виникають через тісні взаємозв'язки між ризиками, що заважає розглядати їх ізольовано. Крім того, при побудові класифікації не завжди визначається мета та подальше використання структурованої системи несприятливих подій.

У звіті KPMG «Вивчення методологій оцінки загального фінансового стану страхової діяльності для перспектив пруденційного нагляду» [17] зазначено, що складна природа страхового бізнесу не дозволяє (і в цьому немає обов'язкової

⁵ Технологічний ризик може проявлятися як на рівні компанії, так і як зовнішній ризик бізнес-події.

необхідності), встановлювати єдину систему класифікації ризику для страхової галузі. Класифікація, що працює якісно для однієї компанії, не обов'язково буде корисною для іншої. Це, однак, не усуває можливості високорівневої класифікації із визначеною в загальних рисах структурою, що може використовуватися для наглядових цілей [17, с.23].

Аналіз публікацій з ідентифікації, вимірювання та управління ризиками страховика [14-21] свідчить про недостатню сполучність та узгодженість різних розподілів негативних подій, але дозволяє відокремити два підходи до класифікацій:

- групування ризиків за ефектами (наслідками);
- групування ризиків за причинами виникнення.

Ефекти впливу більш очевидні, ніж причини ризику, тому для класифікації типово застосовується перший підхід, який в подальшому використовують для вимірювання ризиків діяльності, оцінки ризикового капіталу (фінансового буферу проти можливих збитків), раннього попередження неплатоспроможності.

Якщо ідентифікувати та вимірювати ризики за наслідками, то характеристика ризик-профілю компанії буде неповною. Підхід групування ризиків за причинами має переваги: він допомагає осмислити як джерела ризику, так і його кінцевий вплив на компанію, що дозволяє більш якісно обґрунтовувати пріоритети в управлінні ризиками та краще контролювати процеси ризик-менеджменту. Враховуючи наведені аргументи, розглянуто спочатку класифікацію за причинами виникнення.

Найбільш успішне групування ризиків за цим підходом було здійснено робочою групою представників європейських органів нагляду. За їх дослідженням стосовно ризиків діяльності страховиків [19] вивчалися внутрішні та зовнішні причини проблем страхових компаній. Робочою групою під керівництвом П. Шарма була застосована причинно-наслідкова методологія, згідно якої ідентифікувалися та класифікувалися ризики з погляду причинних зв'язків між ними.

При розгляді ефектів впливу на основі фактичних даних про страхові компанії, що мали серйозні фінансові проблеми, було виявлено, що вони обумовлені значною кількістю різноманітних, але часто не пов'язаних факторів. Прямими причинами неплатоспроможності страховиків були необґрунтовані рішення в умовах ризику, зовнішня критична подія та несприятливі фінансові результати. Детальний аналіз довів, що причинні ланцюги починалися в кожному випадку з внутрішніх чинників: проблем в управлінні або проблем з акціонерами чи з зовнішніми службами контролю. Ці проблеми включали некомпетенцію чи роботу поза своєю компетенцією, недостатність інтегрованості процесів та колективів, конфліктні причини, слабкість компанії перед неправильними рішеннями групи.

Представники європейських органів нагляду за страховою діяльністю дійшли такого висновку [19, с.9]: неадекватна побудова системи корпоративного управління в компанії, нездатність менеджменту приймати своєчасні рішення та інші питання якості системи управління страховика - головний фактор ризику. Учасниками дослідження П. Шарма були відокремлені причини і відносини між причинами ризиків, які представлені у схематичному вигляді [19, с.20, 22].

Деталізована карта ризиків діяльності страховика була доопрацьована автором (рис. 1), де уточнені види ризиків (згідно табл. 1) та групи причин ризиків: шість груп на рівні компанії (1 - базові, що пов'язані з управлінням, 2 – невідповідні

стратегічні рішення, 3 – неадекватні внутрішні процеси, системи, люди, 4 – невідповідні ризикові рішення, 5 – негативні фінансові результати, 6 – неправильні оцінки) і одна група зовнішніх причин ризиків; запропонована приналежність ризику стратегії до 2-ої групи причин, а ризику менеджменту/компетенції персоналу – до 3-ої групи; відокремлені нові взаємозв'язки між групами причин, зокрема вплив ризиків компанії на зовнішні причини ризиків, вплив неправильної оцінки на прийняття невідповідних стратегічних рішень.

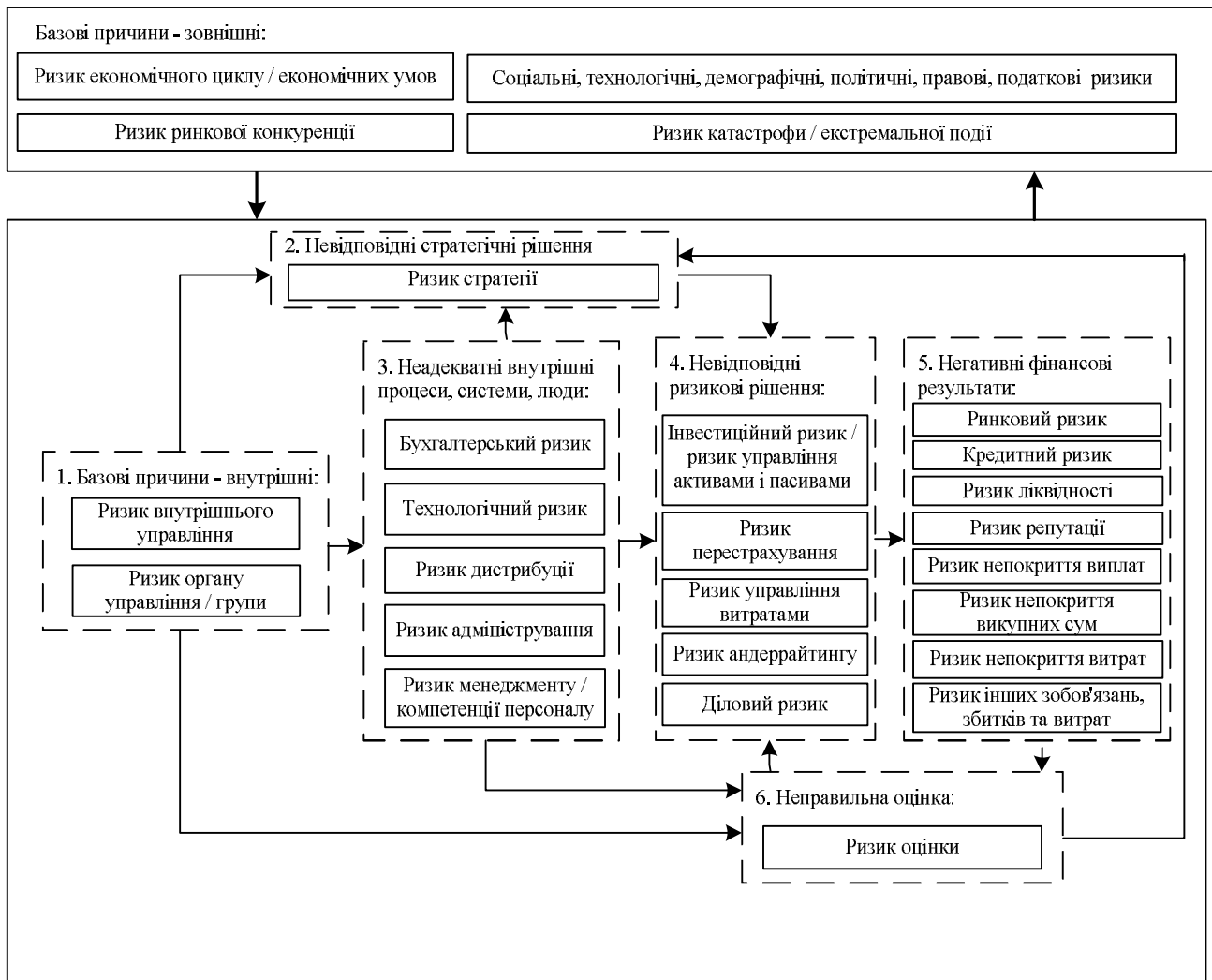

Рис. 1. Деталізована карта ризиків діяльності страхової компанії

Запропонована карта ризиків описує функціонування ризикутворюючої системи страхової компанії, елементами якої є ризики діяльності страховика (як можливі події так і події, які вже настали). Для кращого розуміння процесів зміни рівня ризиків, причин реалізації негативних подій, взаємовпливів між ризиками та/або реалізованими подіями слід розглянути ряд важливих моментів [19, с.20-21]:

1. Різні фактори, які можуть спричинити окремий ефект, не обов'язково діють одночасно. Корисно розрізняти ланцюг базових причин та тригер-подію («подію спускового гачка»): у кожному разі тригер-подія є тільки останньою ланкою в ланцюзі причин, тому дає тільки часткове пояснення ефекту. Лише об'єднано з основною та проміжними причинами тригер-подія стає проблемою.

2. Тригер-подія виявляє уразливу компанію і не завжди спричиняє серйозні проблеми. Найчастіше проблеми виникають у страховиків, які мають слабкість управління або операційну слабкість. Це означає, що вони більш схильні до неплатоспроможності ніж ті, які мають сильний менеджмент та якісну організацію роботи.

3. Відносини між причинами забезпечують зв'язок в ланцюзі причин, які нарешті призводять до реалізації окремого ефекту. Існує дуальність причин і наслідків: в багатьох випадках ризик є наслідком попередніх ризиків і безпосередньою причиною подальших результатів. Інакше кажучи, ідентифіковані ризики можуть бути проміжними зв'язками у великому ланцюзі.

4. Ніякі два причинних ланцюги не будуть на практиці точно подібні один до одного. Хоча можливо ідентифікувати загальні причини й загальні відносини між причинами, їх значимість буде відрізнятися поміж різними причинними ланцюгами.

Продовжуючи розгляд причин утворення ризиків доцільно навести класифікацію ризиків залежно від можливостей впливу та контролю за ними з боку страховика: у звіті KPMG [17] запропоновано поділяти ризики за рівнями управління на систематичні, системні та ризики на рівні юридичної особи. Систематичні ризики обумовлені зовнішніми факторами, які впливають на всю галузь страхування. До них відносять ризик ринкової конкуренції та правовий ризик, пов'язаний із змінами у страховому законодавстві. Системні ризики пов'язані з локальними або глобальними економічними та соціальними факторами, які можуть опосередковано вплинути на страхові компанії. Прикладами системних ризиків є економічні, соціальні, технологічні, політичні ризики. У більшості випадків страхова компанія не може їх контролювати. Напроти, ризики на рівні юридичної особи (внутрішні ризики) – в більшій мірі в межах контролю компанії.

Оцінка суті виникнення ризиків, причин їх зміни та настання певних негативних ефектів дозволяє більш критично вивчати класифікації ризиків діяльності страховиків за наслідками настання ризикових подій. Одним з різновидів таких групувань є виділення лише основних факторів, що ведуть до негативних фінансових результатів, та класифікація таких факторів.

Для більш детального осмислення ризиків на рівні компанії варто розглянути розподіл ризиків за видами діяльності підприємства (операційною, фінансовою та стратегічним управлінням) що пропонується «Енциклопедією фінансового ризик-менеджменту» [14, с.479]. Згідно видів діяльності ризики поділяються на три категорії: операційний ризик, фінансовий ризик та бізнес-ризик. Внутрішні ризики діяльності страховика можна розподілити між цими категоріями з невеликим уточненням: з операційного ризику необхідно відособити страховий ризик як окремий вид операційного.

Розроблена автором схема представлена на рис. 2. Всі ризики поділені на три рівні: I – ризики за видами діяльності страховика, II – ризики організації діяльності та прийняття рішень (що відповідають 1-4 групам причин згідно карти ризиків – рис. 1), III – ризики фінансових результатів (5 група причин згідно карти ризиків – рис. 1). Зовнішні ризики та ризик оцінки на схемі не відображені, але вони є складовими багатьох ризиків відповідно III та II рівнів.

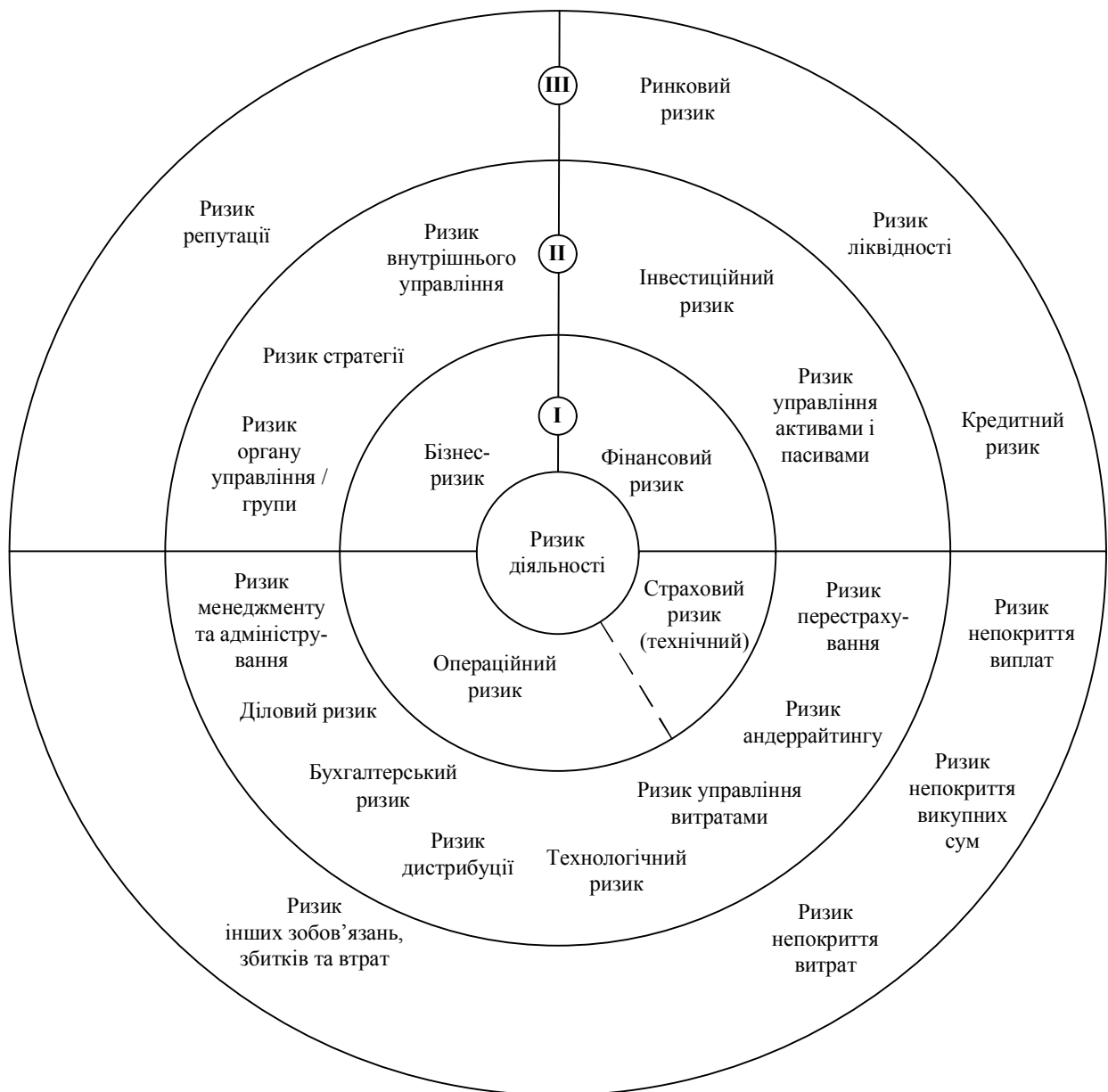

Рис. 2. Схема розподілу внутрішніх ризиків управління та ризиків негативних результатів за видами діяльності страховика

Групування ризиків на рис.2 показує вплив управлінських рішень і дій персоналу у різних сферах діяльності на можливість отримання негативних фінансових результатів. Умовність наведеного розподілу пояснюється тісним переплетінням причин негативних подій та прихованим впливом зовнішніх ризиків.

Значна частина класифікацій за ефектами впливу здійснена з метою подальшого вимірювання ризиків. У зв'язку з цим варто розглянути розподіл ризиків за критерієм можливості їх кількісної оцінки на кількісний ризик, що піддається вимірюванню, та якісний, який кількісно виміряти важко [21, с.14]. Автором запропонована схема класифікації складових ризиків, на підставі яких вимірюється сукупний ризик діяльності (рис. 3). Класифікація розроблена автором з врахуванням досліджень з оцінки необхідного капіталу платоспроможності (SCR) або ризикового капіталу для переходу на Solvency II [18; 21].

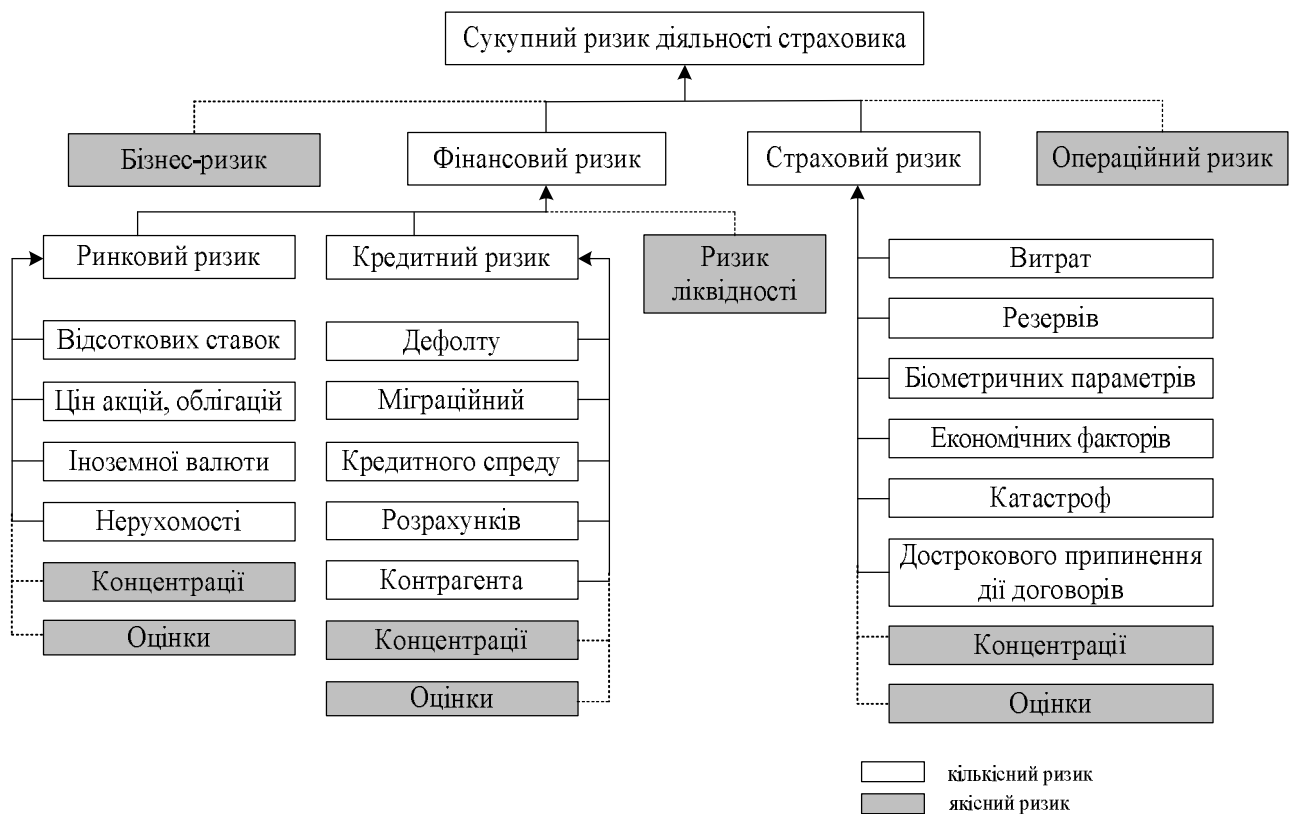

Рис. 3. Класифікація складових сукупного ризику діяльності страховика

До ризиків, які важко виміряти кількісно відносять бізнес-ризик та операційні ризик (крім страхових). Такі ризик доречно розглядати якісно, доки розробляються загальноприйняті методи вимірювання, але їх оцінки мають враховуватись у розмірі необхідного капіталу платоспроможності. Деякі зовнішні ризик, зокрема соціальні, політичні, правові, прямо не вимірюються, але опосередковано впливають на рівень складових сукупного ризику. Краще інших кількісно оцінюються фінансовий та страховий ризик: їх фактори включаються у стандартні формули розрахунку необхідного капіталу платоспроможності.

Крім стандартизованих підходів існує багато індивідуальних методів визначення рівня ризиків: стохастичні та детерміністичні внутрішні моделі, стрес-тестування. У звіті KPMG зазначається, що деякі зі страховиків, які розвили стохастичні внутрішні моделі ризику, мали тенденцію зосереджуватися менше на класифікації ризиків, але більше на ідентифікації тих факторів, які можуть бути визначені кількісно, для подальшого визначення потреби в капіталі [17, с.23-24].

Для структурування ризиків страхової діяльності як потенційної можливості втрат ресурсів, появи додаткових витрат, недоотримання доходів, що дозволяє індивідуально вимірювати необхідний капітал платоспроможності, автор пропонує виділяти економічні складові діяльності страховика (активи, пасиви та грошові потоки від страхової, перестрахової та інвестиційної діяльності) та можливі небезпечні події відносно цих економічних складових (зменшення, втрата, тощо). Небезпечні події у класифікації розподілені на дві групи: ризик, що пов'язані з активами та грошовими потоками від інвестиційної діяльності; ризик, що пов'язані з пасивами та грошовими потоками від страхової діяльності. Окремо визначаються

ризикоутворюючі фактори, що прямо чи опосередковано впливають на рівень ризику (табл. 2).

Таблиця 2.

Зразок класифікації ризиків за економічними складовими діяльності страховика

Групи ризиків	Економічні складові	Ризики (можливі небезпечні події)	Приклади факторів прямого впливу	Приклади факторів опосередкованого впливу
Ризики, пов'язані із зобов'язаннями та страховою діяльністю	Страхові платежі	Зменшення	Кількість договорів Розмір страхових сум Розмір страхових тарифів Концентрація страховальників	Ризик ринкової конкуренції Ризик стратегії Ризик репутації Ризик економічного циклу Ємність ринку Ризик бізнес-подій Операційний ризик
	Страхові платежі, належні перестраховикам	Незбалансоване збільшення	Ставки перестраховування Розмір перестраховування	Операційний ризик Політичні, правові, податкові ризики
	Чисті страхові виплати (страхові виплати за вирахуванням виплат, що отримуються від перестраховиків)	Незбалансоване збільшення	Коливання збитковості Темпи інфляції Частота великих вимог Розмір великих вимог Розмір перестраховування Концентрація об'єктів	Ризик бізнес-подій Банкрутство перестраховика Ризик катастрофи
	Операційні витрати	Незбалансоване збільшення	Кількість договорів Кількість страхових випадків Коливання курсу валют Темпи інфляції	Ризик стратегії Операційний ризик Ризик управління витратами Ризик групи
	Страхові резерви	Недостатність	Коливання курсу валют Зміни у збитковості Невірні оцінки	Операційний ризик Ризик катастрофи Соціально-політичні ризики Ризик управління активами і пасивами
Ризики, пов'язані із активами та інвестиційною діяльністю	Інвестиційний дохід	Незбалансоване зменшення	Процентні ставки Коливання курсу валют	Операційний ризик Ризик економічного циклу Ризик групи
	Інвестиційні управлінські витрати	Незбалансоване збільшення	Обсяги та види активів Коливання курсу валют Темпи інфляції	Операційний ризик Ризик стратегії Соціально-політичні ризики Ризик групи
	Активи	Зменшення вартості Втрата Втрата від реалізації	Коливання курсу акцій Концентрація активів Рівень ліквідності Темпи інфляції Катастрофи	Операційний ризик Ризик стратегії Ризик групи Ризик управління активами і пасивами Системний ризик
	Частка перестраховика у страхових резервах	Банкрутство перестраховика Неналежне виконання зобов'язань Зміна надійності перестраховика	Рівень надійності перестраховиків Концентрація перестраховування	Операційний ризик Ризик стратегії Системний ризик Соціально-політичні ризики
	Дебіторська заборгованість	Банкрутство/смерть дебітора Неналежне виконання зобов'язань Зміна надійності дебітора	Рівень надійності дебіторів Концентрація заборгованості	Операційний ризик Ризик стратегії Соціально-політичні ризики

Подальша класифікація через деталізацію економічних складових кожного страховика дозволить визначити індивідуальний профіль ризиків, на який впливає технологія страхування, структура страхового та інвестиційного портфелів, види страхових продуктів та системи їх розповсюдження, політика перестраховування, операційні та контрольні системи, тощо. Така класифікація може якісно використовуватись у внутрішніх моделях ризику. Наведений підхід структурування ризиків дозволить виявляти можливі проблеми шляхом контролю сукупного рівня ризику діяльності через відносні показники (коефіцієнти), що використовується при побудові показників у тестах раннього попередження.

Одним з методів вимірювання ризиків є стрес-тестування – оцінка впливу на фінансовий стан страховика стресових ситуацій з метою визначення готовності компанії до можливих криз [20]. Структурування напрямів впливу ризиків на фінансову позицію страховика запропоноване у звіті KPMG [17, с.24]. Структура впливу доопрацьована автором та надана у табл. 3.

Таблиця 3

Фінансовий вплив ключових ризиків

Ключові ризики	Фінансовий вплив	Ключові ризики	Фінансовий вплив
Ризик андеррайтингу	Страхові платежі; чисті страхові виплати; технічні резерви; страхові платежі, що сплачуються перестраховиком; операційні витрати страховика	Ризик управління активами і пасивами	Інвестиційний дохід; ліквідність; витрати страховика
		Ризик катастрофи	Виплати; активи; ліквідність; витрати страховика
Кредитний ризик	Дебіторська заборгованість; частка перестраховиків у резервах; активи	Ринковий ризик	Інвестиційний дохід; технічні резерви; активи
Ризик перестраховування	Страхові виплати, що отримуються від перестраховиків; частка перестраховиків у технічних резервах	Політичні, правові, податкові ризики	Виплати; технічні резерви; витрати страховика

Наведене структурування подібне до класифікації ризиків за економічними складовими (табл. 2). Різниця лише в тому, з якою метою вони застосовуються: для вимірювання впливу конкретного ризику на економічні складові, або оцінки ступеню зміни економічного показника під впливом можливих негативних ситуацій.

Як вже зазначалось, групування ризиків повинно здійснюватись залежно від цілей та рівня управління ризиками. Автором зведені у табл. 4 напрями використання класифікацій, які були розглянуті в дослідженні.

Таблиця 4

Напрями використання класифікацій ризиків

Вид класифікації	Напрями використання
Класифікація за ефектами впливу	Вимірювання ризиків (їх впливу); оцінка необхідного капіталу платоспроможності (ризикового капіталу); раннє попередження неплатоспроможності на основі економічних показників (тести раннього попередження); стрес-тестування.
Класифікація за причинами виникнення	Управління та контроль за ризиками на рівні компанії; пруденційний нагляд та регулювання на рівні держави.

Кожна класифікація будується для виконання певних завдань і має сприяти покращенню процесів управління на рівні компанії та регулювання на рівні держави, ефективному використанню ресурсів і ринкових можливостей, виявленню внутрішніх резервів та потенціалу розвитку, забезпеченню конкурентних переваг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внукова Н. М. Створення передумов вимірювання ризиків страховика в системі пруденційного нагляду за страховою діяльністю / Н. М. Внукова, О. В. Корват // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка – 2007. – № 94/95. – С. 64–67.
2. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 184 с.
3. Менеджмент ризика. Термины и определения [Электронный ресурс] : ГОСТ Р 51897–2002, принят 30 мая 2002 г. № 223-ст. – [Введ. 2003–01–01]. – Режим доступа : http://riskmanagementsystems.ru/docs/gost_r_51897.doc.
4. Достатність капіталу страховиків та ризик-менеджмент // Страхова справа. – 2006. – № 2. – С. 43–46.
5. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року.: Розпорядження КМУ від 23 серпня 2005 року № 369-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
6. Костриченко В. М. Економічний ризик та методи його вимірювання : конспект лекцій [Електронний ресурс] / В. М. Костриченко, Ю. В. Красовська, В. Р. Красовський ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2003. – Режим доступу : <http://in1.com.ua/book/12607/9927>.
7. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : схв. Постановою Правління Нац. банку України від 02.08.2004 р. № 361 // Нац. банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/bank_supervision/Risks/361.pdf.
8. Принципи та стандарти Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю. – К. : Козаки, 2002. – 216 с.
9. Рогов М. А. Методы управления экономическими рисками автотранспортного предприятия на основе портфельного подхода [Электронный ресурс] : дис. ... канд. экон. наук / М. А. Рогов // Управление финансовыми рисками: теория и практика. – Режим доступа : www.finrisk.ru/article/this/id_220.asp.
10. Романов В. Рискообразующие факторы: характеристика и влияние на риски / В. Романов, А. Бугуханов // Моделирование и анализ безопасности, риска и качества в сложных системах : тр. Междунар. науч. шк. МА БРК. – СПб. : Омега, 2001. – С. 222–225.
11. Слепухина Ю. Э. Риск как экономическая категория: распределение и перераспределение рисков в страховании / Ю. Э. Слепухина // Страховое дело. – 2008. – № 9. – С. 52–60.
12. Стандарты управления рисками [Электронный ресурс] / Федерация Европейских Ассоциаций Риск Менеджеров // FERMA. – Режим доступа : [http://www.ferma.eu/Portals/2/documents/RMS/RMS-Russian\(2\).pdf](http://www.ferma.eu/Portals/2/documents/RMS/RMS-Russian(2).pdf).
13. Управление рисками организаций. Интегрированная модель : краткое изложение, концептуал. основы [Электронный ресурс] / Ричард М. Стейнберг [и др.] // COSO : Комитет спонсорских организаций Комиссии Тведвея. – 2004. – Режим доступа : http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf.
14. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.
15. A Global Framework for Insurer Solvency Assessment [Electronic resource] : A Report by the Insurer Solvency Assessment Working Party of the IAA, 2004 // International Actuarial Association : official website. – Access of mode : http://www.actuaries.org/LIBRARY/Papers/Global_Framework_Insurer_Solvency_Assessment-public.pdf.
16. Barth M. Risk-Based Insurance Solvency Regulation in the U.S. [Electronic resource] : Presented at World Bank Contractual Savings Conference Supervisory and Regulatory Issues in Private Pensions and Life Insurance, November, 2003 / M. Barth // World bank : official website – Access of mode : http://info.worldbank.org/etools/docs/library/84051/ses3_barth.pdf.
17. Study into the methodologies to assess the overall financial position of an insurance undertaking from the perspective of prudential supervision [Electronic resource] : KPMG Report prepared for the European Commission, May 2002. – Access of mode : <http://intranet.icea.es/solvencia/Documentos>.
18. QIS4 Technical specifications of the CEIOPS [Electronic resource] : December 2007 – Access of mode : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/qis4.
19. Prudential Supervision of Insurance Undertakings [Electronic resource] : Report of The EU Insurance Supervisors Conference, December 2002 / report was prepared under the chairmanship of P. Sharma – Access of mode : http://europa.eu.int/comm/internal_market/insurance/docs/Solvency/Solvency2-conference-report_en.pdf.
20. Stress Testing by Insurers Guidance Paper [Electronic resource] : Guidance Paper № 8, October 2003 // International Association of Insurance Supervisors. – Access of mode : www.iaisweb.org.
21. The Swiss Solvency Test [Electronic resource] : White Paper, November 2004. – Access of mode : http://www.versicherungsurteile.admin.ch/de/pdf/white_paper_sst.pdf.